

İstanbul'da Kütüphane Sistemi Planlaması

Planning a Library System for Istanbul

Vedia Dökmeci*

Perver Korça**

Öz

İstanbul hızla büyüyen bir kent olup, gelişen alanlarda alt yapı ve sosyal hizmet kurumlarının planlanmasına ivedi gereksinim vardır. Kütüphaneler, kırsal alanlardan kente göç eden kişilerin eğitimi, kültürel gelişimi ve kent yaşamına uyum sağlamaları açısından önem taşımaktadırlar. Ayrıca, büyük kentlerde bilgi ağlarına erişim ekonomik gelişim açısından bir gerekliliğe dönüşmüş olup, bu tüm ülkeler için geçerlidir. İstanbul'da kütüphaneler nüfus yoğunluğu ile oranlı bir dağılım göstermemektedir. Bu makale İstanbul için bir kütüphane sistemi planlanmasını öngören bir proje ile ilgilidir.

Abstract

Istanbul is a rapidly growing city. This growth creates an urgent need for the planning of infrastructure and social services in newly developing areas. Libraries are very important for the education, cultural development and the adaptation of people, who migrate from rural areas, to the cities. Information has also become an essential element in the economic life of those living in major conurbations all over the world. In Istanbul, libraries are not well distributed, in line with the density of the population. This article reports a project which covers a spatial study carried out for a balanced spread of libraries in Istanbul.

Giriş

1950'den sonra İstanbul'un hızla büyümesi, yeni gelişen alanlarda acilen sosyal hizmetlerin sağlanması ihtiyacını ortaya koymuştur. İstanbul'un nüfusu 1950'de 1.002.085, 1990'da 7.309.190 olmuş ve bu hızlı nüfus artışı şehrin idarecilerini, kısa bir zaman içinde, yeni gelişen alanlarda altyapı ve çeşitli sosyal hizmetlerin planlanması ve uygulanması görevi ile karşı karşıya bırakmıştır.

Bu sosyal tesisler arasında kütüphaneler, yeni gelişen alanlardaki toplumun eğitimi, kültürel gelişmesi ve şehir toplumuna entegrasyonu bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, kütüphane sisteminin geliştirilmesi, bütün dünyada izlenen yeniden yapılanma sürecinin çok önemli elemanlarından biridir (Fine, 1990).

* İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

** İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Bilgi ağlarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşması, şehir yapısı üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Hatta, bilgi çağının sanayi devriminden çok daha fazla şehirler üzerinde etkisi olacağı iddia edilmektedir. Bu etki şimdiden, Tokyo, Osaka, Singapur, Hong Kong, New York, New Jersey, San Antonio, Dallas, Huston, Los Angeles, Londra, Manchester ve Amsterdam gibi şehirlerde kendini göstermeye başlamıştır. Örneğin, Hong Kong başka ülkelerin malını, gene başka ülkelerde çok başarılı bilgi iletişim sistemleri sayesinde pazarlayabilmektedir.

Bilgi iletişim ağlarına ulaşılabilirlik pazarların rekabeti için ekonomik ve teknik bir temel oluşturmaktadır. Bu tür imkanlar yerel firmaları bölgesel ve uluslararası pazarlarda avantajlı duruma getirmektedir. Dolayısıyla, bundan sonra bilgi iletişim sistemlerinin teknik gelişmesi dünyada bazı şehirlerin gelişmesini teşvik ederken bazılarının ise gerilemesine neden olacaktır.

Bilgi çağının şehirleri biçimlendirilmesinden başka işgücü üzerinde de büyük etkisi olacağı ileri sürülmektedir. Şimdiden OECD ülkelerinde, bilgi sektöründe çalışanların sayısı %50'ye varmış bulunmaktadır. Bilgi sektöründe 4 büyük meslek grubu önerilmektedir. Bunlardan, önemli bir grubu bilgisayar programcıları ve kütüphaneciler oluşturmaktadır. Kütüphanecilerle birlikte kütüphanelerin de bilgi çağının ihtiyaçlarına göre adapte olması gelecekteki nesiller için büyük önem taşımaktadır. Dünyada üretilen bütün yeni bilgilerin elde edilmesi, depolanması ve gerektiğinde ihtiyacı olanlara sunulması gerekmektedir. Dünya şehri olma yolunda olan İstanbulumuzun, dünya çapında diğer şehirlerle rekabet edebilmesi için en yeni bilgilerle teçhiz edilmesi lazımdır. Bu alanda büyük bir rol yüklenen kütüphanelerimizin mevcut birikimlerini devamlı surette zenginleştirmesi, yenilemesi ve bilgisayar ile teçhiz edilmeleri gerekmektedir.

İletişim ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, bilgi merkezlerinin ve bunların işleyiş biçimlerinin ne kadar önemli olduğunun birer kanıtıdır. Bilgi merkezlerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan kütüphanelerin, bu gelişime paralellik göstermeleri, günümüz insanının bilgi gereksinimi için kaçınılmaz bir zorunluluktur. "Bilgi çağı"nın insanı "bilgi toplumu"nu oluşturuyor. Artık her düzeyde insanın yaşam boyu bilgilenmesi gereği vardır. Bu bilgilenmeyi sağlayacak olan kurumlar, halk kütüphaneleridir (Solen, 1992).

Kütüphanelere duyulan ihtiyacın gittikçe artmasına rağmen, İstanbul'da kütüphanelerin nüfusla dengeli olarak dağılmadığı görülmektedir. Bu nedenle, İstanbul'da kütüphanelerin dengeli dağılımı için bir proje hazırlanmıştır.

Halen, İstanbul'da 56 halk kütüphanesi bulunmaktadır ve ortalama 130.000 kişiye bir kütüphane düşmektedir. Bu gelişmekte olan ülkeler için göz-

ardı edilemeyecek bir orandır. Ancak, bazı tarihi ilçelerde 10.000 kişiye bir kütüphane düşerken, bazı yeni yeni gelişen bölgelerde ise 350.000 kişiye bir kütüphane düşmektedir. Halbuki, nüfusu 332.000 kişi olan Tel Aviv'de, 19 kütüphane vardır ve ortalama 17.474 kişiye bir kütüphane düşmektedir. İstanbul'da bilhassa çok az kütüphane tesisi olan yeni gelişen alanlarda kütüphane sayılarının artırılmasına çok ihtiyaç vardır. Bilhassa, artan ulaşım masrafları, çevre belediyelerindeki halkın merkezdeki kütüphaneleri kullanma imkanını sınırlamaktadır. Yeni gelişme alanlarında, maddi imkanları sınırlı olan halkın, eğitim ve kültür ihtiyacının karşılanması konusunda kütüphanelere düşen görev çok önemlidir.

Çeşitli ülkelerde halkın sosyo-ekonomik durumu ile kütüphane kullanımı arasındaki ilişki incelendiğinde, toplumların kültürel özelliklerine bağlı olarak farklı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, ABD'de zengin semtlerin fakir semtlere nazaran daha fazla sayıda kütüphane talep etmelerine ve istediklerini elde etmelerine karşın, Tel Aviv'de bilhassa sosyo-ekonomik seviyesi düşük olan semtlerde, zengin semtlere nazaran daha fazla kütüphane yapıldığı görülmüştür (Shoham, Hershkovitz ve Metzger, 1990).

İstanbul'da kütüphane kullanımının ise halkın sosyo-ekonomik özelliklerinden çok kütüphanenin zenginliği ve yoğun halk tabakalarına yakınlığı ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Öyleki, İstanbul'da en çok kullanılan iki kütüphaneden biri sosyo-ekonomik seviyesi düşük olan semtlerden Kadıköy'de, diğeri ise Çeliktepe'de, yani gecekondu bölgesindedir.

Kütüphane planlamasında rol oynayan bir diğer faktör kütüphaneye yakınlık olup, kütüphane kullanımı üzerindeki etkisi çeşitli ülkelerde incelenmiş ve önemli olduğu ortaya konulmuştur. Bilhassa, fakir semtlerde kütüphaneye olan uzaklık arttıkça, kütüphane kullanımı azalmaktadır. Bu nedenle, bu projede, kütüphaneye olan uzaklığın minimum edilmesi amaç olarak alınmıştır. Bu amaca göre, mahalle, semt ve şehir seviyesinde kademeli olarak hizmet verecek şekilde planlanan kütüphane sisteminin optimum yerleri tayin edilmiştir.

İstanbul'da Mevcut Kütüphaneler ve Kütüphane Sistemi Önerisi

İstanbul'daki mevcut kütüphanelerin en önemlileri tarihi olup, şehrin tarihi semtlerinde konsantre olmuştur, örneğin Beyazıt Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi gibi. Bu tarihi kütüphaneler, ihtiva ettikleri çok nadide tarihi kitaplar nedeniyle aynı zamanda çok önemli araştırma kütüphanesi niteliğindedir. Bunlardan başka, halka hizmet veren halk kütüphaneleri vardır. Bu kütüphanelerde, toplam olarak 2.264.213 kitap bulunmaktadır. Halbuki, New York'ta Manhattan halk kütüphanesinde 7.5 milyon kitap vardır ve 60.000 süreli

yayın alınmaktadır. İstanbul halk kütüphaneleri arasında kitap bakımından zengin olan kütüphanelerin, diğerlerine nazaran halkın daha fazla ilgisini çektiği görülmektedir. Bu nedenle, kitap bakımından fakir durumda olan kütüphanelerin bir an önce zenginleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, mekan bakımından yetersiz durumda olanların biran önce geliştirilmeleri gerekmektedir. Şile, Çatalca, Silivri, K.Çekmece, Pendik, Kartal, Adalar, Beykoz, Eyüp, Ümraniyedeki kütüphaneler mekan olarak yetersiz olduğu görülmüştür (Bayraktar, 1992).

Bunlardan başka, yeni gelişen alanlarda, hiç kütüphanesi bulunmayan mahalleler vardır. Bu bölgelerde, bir an önce halkın okuma ihtiyacını karşılamak ve teşvik etmek üzere kütüphanelerin kurulmasına ihtiyaç vardır. Bu amaçla yapılan projede, İstanbul için üç seviyeden oluşan bir kütüphane sistemi önerilmiştir: (1).Şehir kütüphanesi, (2).İlçe kütüphanesi ve (3).mahalle kütüphanesi. Bu sistemde, bir mahalle kütüphanesinin yaklaşık olarak 50.000 kişiye hizmet vereceği kabul edilmiştir. Ancak, Fatih, Beyoğlu gibi nüfus yoğunluğu fazla olan semtlerde ise bu sınır, yoğunluk derecesine göre 100.000'e kadar artırılmaktadır. 50.000 sınırını karşılamayacak derecede nüfus yoğunluğu düşük olan bazı sınır bölgelerde ise seyyar kütüphanelerle ihtiyacın karşılanacağı kabul edilmiştir. Zaten, bu uygulama şehrin bazı semtlerinde az da olsa halen yapılmaktadır. Mahalle kütüphaneleri 600 m2, ilçe kütüphaneleri ise 2000 m2 olması önerilmiştir.

Yeni kütüphanelerin Yerlerinin Tayin Edilmesi

Önerilen kütüphanelerin yerlerinin nüfusa göre tayini için Dökmeci Bilgisayar Modeli kullanılmıştır (Dökmeci, 1973). Mevcut 50 mahalle kütüphanesine 71 tane ilave yapılması önerilmiştir. Ayrıca, mevcut 6 ilçe kütüphanesine ise 8 tane ilave yapılması gerekmektedir. Sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir. Bu kütüphanelerin inşaatını maddi açıdan kolaylık olması açısından, beşer yıllık zaman sürelerine sayılarını bölerek ve en acilen ihtiyaç duyulan çevre bölgelerinden başlamak üzere gerçekleştirilmesi önerilmiştir. Yani, her beş senede 26 tane kütüphane inşa edileceği kabul edilmektedir.

Arsa değerinin çok yüksek olduğu yerlerde, belediye arsalarında sadece 1-2 katlı kütüphane binası inşa etmek yerine, çok katlı binalar inşa edilebilir ve bunların 1-2 katı kütüphane için kullanılırken, geriye kalan katlar kütüphaneye gelir getirici işletmelere kiraya verilebilir. Böylece, kendi kendinin masrafını karşılayan bir sistem geliştirilebilir.

Sonuç

1950'den sonra, kırsal göç nedeniyle, nüfusu hızla artan İstanbul'un bu hızlı nüfus artışına ayak uyduramayan sosyal tesisleri eksik kalmıştır ve dolayısıyla halkın ihtiyacına cevap verememektedir. Maalesef, kütüphaneler en çok ihmal edilen grup olarak bu listenin başında gelmektedir. Halbuki, bütün dünyada izlenen ekonomik, politik ve teknolojik yeniden yapılanma, bütün şehirlerin yapısını etkilemekte ve bilhassa, haberleşme ve bilgilenme tesislerinin en etkin bir biçimde planlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bunlar arasında kütüphanelerin, halkın kültürel ihtiyacını karşılamanın yanısıra önemleri daha da artmış bulunmaktadır. Dolayısıyla, İstanbul dünya çapında bir şehir olarak diğer şehirlerle yarışabilir bir duruma gelebilmesi için, haberleşme ve bilgilenme konusunda büyük rol oynayan kütüphanelerin zenginleşmesi ve sayılarının artması gerekmektedir.

Bundan başka, kırdan şehire göç eden halkın okuma ihtiyacını karşılamak ve şehir kültürüne en kısa sürede adapte olmalarını sağlamak bakımından bu hizmetin kendilerine götürülmesi önem taşımaktadır. Okumak ve kütüphanelerden faydalanmak, insanlar şehrin neresinde oturursa otursun, sağlık gibi en tabii ve demokratik haklardır. Dolayısıyla, yeni yetişen nesillerin her açıdan topluma katkıda bulunabilmeleri için ihtiyaçları olan kültürel desteğin ve hizmetin sağlanması gerekmektedir. Aksi halde bunlar, düşünce sistemi gelişmemiş, şehir kültürüyle bütünleşmemiş ve sadece maddecilikle yönlendirilmiş insan yığınları haline gelebilirler.

Ayrıca, yeni gelişen merkezlerdeki kütüphane inşaatı, bu merkezlerin şehircilik açısından kültürel bir kişilik kazanmasına yardım edecektir.

Bütün bunlara ilaveten, İstanbul'da basın ve yayın son derece kısır bir döngü içinde olduğu herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Kütüphanelerin, bilhassa bugüne kadar hiçbir hizmet götürülemediği çevre bölgelerinde sayılarının artırılması, halkı kitapla kaynaştırarak kitap satışını da teşvik edeceği ümit edilmektedir ve dolayısıyla İstanbul'un basın ve yayın hayatının kalkınmasında rol oynayacaktır. Aynı zamanda, bilgi çağına adım atmak için gerekli altyapı sağlanması olacaktır.

Kısaca, İstanbul'da çoktandır ihmal edilen kütüphane sisteminin geliştirilmesi, halka ve çeşitli sektörlerle çok çeşitli faydalar sağlayacaktır ve biran önce ihmal edilmeden gerçekleştirilmesi gereken bir projedir.

Kaynakça:

Dökmeci, V.F. (1973) "An Optimization Model for a Hierarchical Spatial System", *Journal of Regional Science*, 13, 439-451.

Fine, S., (1990) "The Role of Libraries in Economic Restructuring", *Lat.Lib.Rev.*, 22, 201-211.

Shoem, S., Hershkovitz, S. and Matzer, D. (1990) "Distruition of Libraries in an Urban Space and its Effect on Their Use: The Case of Tel Aviv", *LISR*, 12, 167-181.

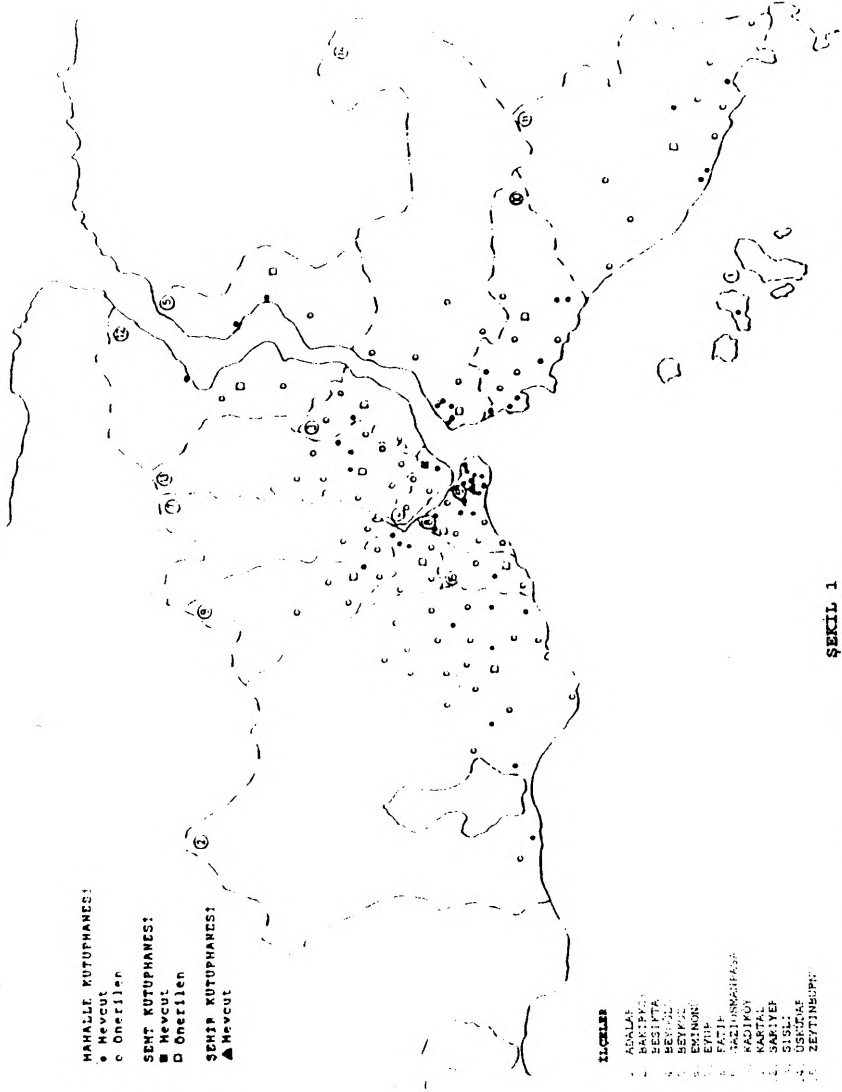
Solen, A.S. (1992) "Kütüphane Haftası Başlarken...", *Cumhuriyet*, 29 Mart, s.14.

Bayraktar, N., Emekli Kütüphaneler Genel Muavini Notları.

Tablo 1. Nüfus, Mahalle Sayısı, Mevcut ve Önerilen Kütüphaneler

İlçeler	Nüfus (1985)	Mahalle Sayısı	Mevcut Mahalle	Kütüphane İlçe	Önerilen Mahalle	Kütüphane İlçe
Adalar	14.785	6	1	0	0	0
Bakırköy	1.236.204	102	6	1	18	0
Beşiktaş	204.911	21	1	0	3	1
Beykoz	118.697	16	2	0	1	1
Beyoğlu	245.999	43	1	1	3	0
Eminönü	93.383	31	9	1	0	0
Eyüp	369.887	26	3	0	5	1
Fatih	497.459	67	3	1	5	0
G.Osmanpaşa	279.127	14	1	0	5	1
Kadıköy	577.863	24	6	1	5	0
Kartal	557.664	59	4	0	8	1
Sarıyer	138.416	16	0	0	2	1
Şişli	526.526	41	3	0	8	1
Üsküdar	467.212	54	5	1	5	0
Zeytinburnu	147.849	13	1	0	2	1
Çatalca	10.470	1	0	0	1	0
Silivri	15.767	1	1	0	0	0
Şile	4.832	1	1	0	0	0
Yalova	53.837	1	2	0	0	0
Toplam	5.560.908	537	50	6	71	8

İSTANBUL İÇİN ÖNERİLEN KÜTÜPHANE SİSTEMİ

ŞEKİL 1